

СИЛАБУС
освітньої компоненти
**«Технології поствоєнної
соціально-психологічної реабілітації»**
2023 – 2024 навчальний рік

Освітня програма: «Поствоєнна соціально-психологічна реабілітація».

Спеціальність: 231 Соціальна робота

Галузь знань: 23 Соціальна робота

Рівень вищої освіти: другий (магістерський).

Викладач	Захарова Наталя Миколаївна, к.пед.н., доцент кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти
Посилання на сайт	https://edu.bdpu.org/course/view.php?id=685 https://dspace.bdpu.org/handle/123456789/1133
Контактний телефон	0957976650
E-mail викладача	zaharovanatalia@ukr.net
Графік консультацій	вівторок: 12.00-14.00

Обсяг курсу на поточний навчальний рік

Форма навчання	Кількість кредитів/годин	Лекції	Семінарські заняття	Самостійна робота	Звітність
денна	4/120	-	-	-	екзамен
заочна		6	6	108	

Семестр: I семестр.

Форма навчання: заочна.

Мова навчання: українська.

Ключові слова: соціально-психологічна реабілітація, поствоєнна реабілітація, відновлення, методи, техніки.

Мета курсу: підготовка компетентнісних фахівців, здатних на високому професійному рівні здійснювати соціально-психологічну реабілітацію постраждалих від війни осіб для післявоєнного відновлення якості життя українців та відбудови держави; ознайомлення здобувачів із сучасними технологічними підходами соціально-психологічної реабілітаційної роботи, техніками, прийомами ефективного відновлення травмованих війною людей; формування фахових компетентностей, етичних засад професійної діяльності.

Предмет курсу: оволодіння знаннями й вміннями щодо визначення напрямків реабілітаційної діяльності, формування соціально-психологічної траєкторії відновлення здоров'я травмованої людини, вибору технологій, технік, прийомів реалізації програми соціально-психологічної реабілітації; формування професійно орієнтованого світогляду майбутнього фахівця, ціннісного ставлення до вітчизняного та зарубіжного досвіду соціальної роботи.

Компетентності та програмні результати навчання:

Програмні компетентності:

ІК. Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у галузі соціальної роботи або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.

ЗК-1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК-6. Здатність виявляти ініціативу та підприємливість.

ЗК-7. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.

ЗК-8. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

СК-4. Здатність до впровадження методів і технологій інноваційного практикування та управління в системі соціальної роботи та соціально-психологічної реабілітації.

СК-9. Здатність доводити знання та власні висновки до фахівців та нефахівців.

СК-10. Здатність виявляти ініціативу та підприємливість задля вирішення соціальних проблем через упровадження соціальних інновацій.

СК-11. Здатність виявляти професійну ідентичність та діяти згідно з цінностями соціальної роботи.

СК-14. Здатність до ефективного менеджменту організації у сфері соціальної роботи.

СК-15. Здатність до розроблення, апробації та втілення соціальних проектів і технологій соціально-психологічної реабілітації різних категорій осіб, соціальних груп та громад, які постраждали від війни.

СК-16. Здатність упроваджувати результати наукового пошуку в практичну діяльність.

СК-20. Здатність розпізнавати наслідки післявоєнної травми в різних контекстах і надавати відповідні послуги з соціально-психологічної реабілітації та підтримку.

СК-21. Здатність розробляти стратегії соціально-психологічної реабілітації різних категорій осіб, соціальних груп і громад, які постраждали від війни та за необхідності здійснювати кризові втручання.

СК-22. Здатність керувати роботою з відновлення психічного здоров'я задля соціальної інтеграції різних категорій осіб, соціальних груп і громад, що постраждали від війни.

СК-24. Здатність до використання моделей, методів і підходів для підвищення стійкості, зниження ризику поствоєнних травм на індивідуальному, груповому, регіональному та міжнародному рівнях.

Програмні результати навчання:

ПРН-1 Розв'язувати складні задачі і проблеми, що потребують оновлення й інтеграції знань в умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог.

ПРН-6. Самостійно й автономно знаходити інформацію необхідну для професійного зростання, опановувати її, засвоювати та продукувати нові знання, розвивати професійні навички та якості.

ПРН-11. Організовувати спільну діяльність фахівців різних галузей і непрофесіоналів, здійснювати їх підготовку до виконання завдань соціальної роботи, ініціювати командування та координувати командну роботу.

ПРН-13. Демонструвати ініціативу, самостійність, оригінальність, генерувати нові ідеї для розв'язання завдань професійної діяльності.

ПРН-16. Розробляти соціальні проекти та технології на високопрофесійному рівні з соціально-психологічної реабілітації для різних категорій осіб, груп та громад.

ПРН-19. Розробляти, апробувати та втілювати соціальні проекти і технології.

ПРН-20. Упроваджувати результати наукового пошуку в практичну діяльність.

ПРН-25. Розпізнавати наслідки післявоєнної травми в різних контекстах і надавати відповідні послуги з соціально-психологічної реабілітації та підтримку.

ПРН-26. Розробляти стратегії соціально-психологічної реабілітації різних категорій осіб, соціальних груп і громад, які постраждали від війни та за необхідності здійснювати кризові втручання.

ПРН-27. Застосовувати технології, методи і техніки з відновлення психічного здоров'я відповідно до різних запитів та вміти керувати роботою з відновлення психічного здоров'я задля соціальної інтеграції різних категорій осіб, соціальних груп і громад, що постраждали від війни.

ПРН-29. Використовувати різні моделі, методи та підходи для розвитку стійкості, зниження ризику поствоєнних травм та вміти їх застосовувати на індивідуальному, груповому, регіональному та міжнародному рівнях.

Зміст курсу:

Тема 1. Теоретико-методологічні основи соціально-психологічної реабілітації

1.1. Теоретичні основи технологізації соціально-психологічної реабілітації

Технології соціальної роботи як курс професійної підготовки магістра з соціальної роботи за спеціалізацією психологія. Актуальність соціально-психологічної реабілітації постраждалих від війни людей. Поняття технологій, соціальних технологій; характеристика. Суть комплексного підходу до реабілітаційного процесу; критерії ефективності комплексного підходу; очікуваний результат.

1.2. Особливості технологічного підходу до організації реабілітаційного процесу

Технологічні характеристики соціально-психологічної реабілітації. Напрями відновлювального процесу. Чотири фази підготовки до соціально-психологічної роботи з постраждалими. Етапи відновлення: загальна характеристика.

Тема 2. Структура реабілітаційного процесу

2.1. Структурні компоненти реабілітації: підготовчий етап

Мета підготовчого етапу. Технології відновлення травмованої особи; характеристика. Технологія подолання недостатньої мотивації щодо власного життя; техніки. Технологія пошуку ефективних мотиваторів; техніки. Технологія активізації сліпих зон уваги; техніки.

2.2. Структурні компоненти реабілітації: базисний етап

Мета базисного етапу. Технології відновлення травмованої особи; характеристика. Технологія проектування (життєконструювання) майбутнього за допомогою життєвих виборів; техніки. Технологія апробацій проектів майбутнього за допомогою життєвих завдань; техніки. Технологія реалізації завдань за допомогою оптимізації практикування: техніки.

Тема 3. Значення підтримувального етапу реабілітації

3.1. Структурні компоненти реабілітації: завершальний (підтримувальний) етап

Мета завершального етапу. Технології підтримки травмованої особи; характеристика. Технологія переінтерпретації травматичного досвіду; техніки. Технологія вироблення ставлення до травми як до ресурсу; техніки. Технологія покращення середовища життєдіяльності: техніки.

3.2. Інтегрування психосоціальної підтримки постраждалим

Загальна система підтримки постраждалих. Комплекс механізмів підтримки: офіційні та неофіційні; спільнота, родина; загальні послуги медичні, психологічні, соціальні. Соціальні програми та проекти як підтримуючий ресурс.

Тема 4. Соціально-реабілітаційна робота з військовослужбовцями та членами їх родини

4.1. Технологічні аспекти відновлення екскомбатантів/ок

Особливості розладів стану здоров'я у екскомбатантів/ок. Техніки роботи з травмами війни. Консультування й групова терапія травмованих наслідків воєнних дій Стратегії взаємодії учасників реабілітаційного процесу: реабілітаційні стратегії: директивні, демократичні, авторитарні.

4.2. Програми менторства “Рівний- рівному” для екскомбатантів/ок

Ефективність принципу “рівний-рівному” у співпраці з екскомбатантами/ми у відновленні. Навчальні програми для менторів та менті (протеже). Підтримка засобами менторства екскомбатантів/ок з інвалідністю, у професійній інтеграції, у сфері освіти, громаді тощо.

Тема 5. Подолання наслідків кризи

5.1. Соціально-психологічна допомога внутрішньо переміщеним особам

Специфіка потреб внутрішньо переміщених осіб: зона привернення уваги, з'ясування потреб та дії. Особливості соціально-психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам. Методи та техніки соціально-психологічного відновлення. Консультування, ресурсна карта особи (матеріальні, соціальні, духовні ресурси).

5.2. Моделі надання соціально-психологічної допомоги потерпілим від тортур

Види моделей допомоги потерпілим від тортур: короткострокова, інтегративна. Мета допомоги за моделями. Комплекс послуг потерпілим від тортур: психологічні, психіатричні; види терапії (когнітивно-поведінкова терапія, пролонгована експозиційна терапія, короткотривала електична психотерапія і терапія соматичних переживань).

Тема 6. Соціально-психологічна підтримка дітей з травмівним досвідом

6.1. Особливості переживання травмівного досвіду дитиною дошкільного віку

Пропедевтика симптомів стресових реакцій. Способи допомоги дитині у стресовій ситуації. Організація безпечного ігрового середовища, зони для творчих занять. Корисні ігри для дітей. Прийоми соціально-психологічної допомоги. Рекомендації батькам щодо допомоги дітям.

6.2. Методи соціально-психологічної допомоги підліткам із травмівним досвідом

Психологічні особливості переживання кризи. Арт-терапевтичні підходи в роботі з дітьми, які мають травмівний досвід. Ігрові методи подолання травмівного досвіду. Соціально-адаптивні методи відновлення після травми: ритуали, "перехідні об'єкти", розширення комунікації.

Тема 7. Соціально-психологічна допомога під час горювання

7.1. Особливості процесу горювання

Теоретичні моделі процесу горя. Теорія Еріка Ліндермана: ознаки горя. Теорія Елізабет Кюблер-Рос: стадії горя. Теорія Ваміка Волкана: критичні періоди горювання. Теорія Коліна Паркеса: фази горювання. Прийоми соціально-психологічної допомоги.

7.2. Реабілітаційна допомога з подолання втрати

Особливості консультативної допомоги. Модель допомоги Марджорі Вайтхед у гострих випадках. Трьохступенева модель: вивчення (дослідження); нове розуміння; етап дії. Поетапне використання технік допомоги. Прийоми соціально-психологічної допомоги.

Тема 8. Ресурси відновлення після тривалої травматизації

8.1. Можливості самопомоги та взаємодопомоги у відновленні

Активізація громадської активності як мотиватор відновлення особистості. Соціальна практика функціонування груп взаємодопомоги постраждалих від війни. Групи взаємодопомоги (самопомоги) як система підтримки в громаді. Групи підтримки як соціально-психологічний ресурс допомоги й підтримки. Аксікреація як результат групової взаємодії. Принципи взаємодопомоги. Терапевтичні чинники групи взаємодопомоги.

8.2. Засоби відновлення та збереження соціального-психологічного здоров'я

Критерії щастя й добробуту як індикатори здоров'я людини. Переосмислення власного життя. Зовнішні та внутрішні ресурси здоров'я постраждалої людини. Складові системи керування здоров'ям. Соціально-психологічна профілактика відхильної поведінки: алкоголізація, наркозалежність, суїцид. Концепція ментального здоров'я. Проектування здорового життя.

Методи навчання: словесні (пояснення, розповідь, лекція, семінари бесіда (вступна, бесіда-повторення); наочні (ілюстрування за допомогою електронного опорного конспекту); практичні: (вправи, кейси, моделювання життєвих ситуацій); методи стимулювання навчальної діяльності (метод навчальної дискусії, метод опори на життєвий досвід здобувачів, створення ситуацій пізнавальної новизни); методи контролю і самоконтролю (метод усного контролю (метод письмового контролю, метод тестового контролю).

Політика курсу (особливості проведення навчальних занять): навчальний курс складається з лекцій, семінарських занять, самостійної та індивідуальної роботи. Лекційні заняття передбачають ведення письмового конспекту. Підготовка семінарських занять передбачає усне опрацювання теоретичних питань та дискусію за темою. Підготовка завдань до самостійних та індивідуальних робіт здійснюється у друкованому вигляді (формат MicrosoftWord або PowerPoint (де необхідно) за визначеним шаблоном та передбачає усне опитування здобувачів протягом семінарського заняття до теми або на груповій/індивідуальній консультації.

Технічне й програмне забезпечення/обладнання, наочність: *технічне* (комп'ютер,проектор); *програмне* (MicrosoftOffice: PowerPoint, Word, Moodle, репозитарій); *наочність* (презентації у форматі PowerPoint).

Система оцінювання та вимоги:

Форми підсумкового контролю успішності навчання екзамен

Розподіл балів, які отримують здобувачі ВО

Поточне тестування та самостійна робота								Середнє арифметичне за поточну роботу (максимально 50 балів)	Екз.	Сума
Тема 1		Тема 2		Тема 3		Тема 4				
1.1	1.2	2.1	2.2	3.1	3.2	4.1.	4.2			
25		25		25		25				
Тема 5		Тема 6		Тема 7		Тема 8				
5.1	5.2	6.1	6.2	7.1	7.2	8.1	8.2			
25		25		25		25				

ПОТОЧНИЙ КОНТРОЛЬ

Поточний контроль здійснюється за результатами усіх виконаних завдань, передбачених планами семінарських, самостійних та індивідуальних робіт. За вивчення кожної теми максимально нараховується 25 балів, з них: 5 бал. – усна відповідь, по 5 бал. за самостійну та ІНДЗ, 10 бал – тест.

Критерії оцінювання семінарського заняття (усна відповідь)

«5» бали – повно, змістовно, з посиланням на наукові джерела, цитування авторів, зв'язок з попередньо вивченими темами та проєкцією на професійну діяльність, використання інноваційних форм презентації, моделювання соціально-психологічних ситуацій, підбір реабілітаційних послуг на основі відеофрагментів (кейсів), апробація схем соціально-психологічної допомоги.

«4» бали – достатньо повно, з посиланням на наукові джерела, відповідність темі та плану, зв'язок з попередньо вивченими темами та проєкцією на професійну діяльність, об'ємна відповідь на додаткові питання, часткова опора на конспект.

«3» бали – неповне розкриття змісту питання, неповна або негрунтовна відповідь на додаткові питання, допущені незначні помилки під час відповіді, опора на конспект.

«2» бали – часткове розкриття програмного питання, слабке знання базових понять і показників, неповна або відсутня відповідь на додаткові питання, читання з конспекта.

«1» бал – підготовлено письмовий фіксований виступ без усної доповіді.

На занятті заохочується активність здобувачів, участь в обговоренні питань, проєктних пропозицій, креативний підхід, інноваційні методи та техніки. Висока активність на семінарському занятті (від 3 і більше змістовних доповнень) оцінюється від 1 до 3 балів; середня активність – (доповнення не повні, часткове повторення попереднього доповідача) від 1 до 2 балів.

Критерії оцінювання самостійної роботи

Самостійна робота є частиною підготовки здобувача до заняття. Проводиться у формі письмової відповіді на теоретичні питання. У складі письмової роботи міститься один-два теоретичні питання.

«5» бали – повна, обгрунтована відповідь на питання аналітичного та пошукового характеру («проаналізуйте», «дайте пояснення», «підберіть», «згрупуйте», «запропонуйте», «спроєктуйте»...).

«4» бали – не досить повна відповідь, недостатня аргументованість на питання аналітичного та пошукового характеру («проаналізуйте», «дайте пояснення», «підберіть», «згрупуйте»...).

«3» бали – неповні відповіді на запитання, грубі помилки при висвітленні теоретичного матеріалу.

«2-1» бали – часткове виконання завдання, відсутність власної точки зору на питання.

Критерії оцінювання індивідуально-дослідних завдань

ІНДЗ є частиною підготовки здобувача до заняття. Проводиться у формі письмової відповіді на теоретичні питання, але впливає на формування фахових компетентностей здобувача. У складі письмової роботи міститься одне завдання.

«5» бали – повна, розгорнута відповідь на питання дослідного та творчого характеру, обгрунтована власна точка зору (алгоритм вирішення проблемних ситуацій, розробка плану дій, пакету заходів, моделювання..).

«4» бали – не досить повна відповідь на питання дослідного та творчого характеру; не достатньо обґрунтована власна точка зору, не достатньо змістовні реферативні повідомлення, соціальне проєктування.

«3» бали – неповні відповіді на запитання, грубі помилки при висвітленні теоретичного матеріалу; недостатно змістовного матеріалу.

«2-1» бали – часткове виконання завдання, відсутність власного бачення вирішення завдань.

Оцінювання виконання тестових завдань

(на етапі проміжного контролю)

Тестові завдання до кожної теми нараховують 10 питань. Кожна правильна відповідь (за ключем) оцінюється в 1 бал. Максимальна сума балів за тест – 10.

ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ

Форма і терміни семестрового контролю з дисципліни визначаються робочим навчальним планом спеціальності, розкладом сесії і включають проведення екзамену.

Семестровий контроль проводиться у формі усного опитування (за програмою екзамену, розробленою для екзамену з цієї дисципліни). Викладачем формуються білети, здобувач вибирає номер білету, письмово формує відповіді на питання до білету і в ході усної співбесіди дає відповіді. Форма проведення семестрового контролю зазначається в робочій та навчальній програмах.

Максимальна кількість балів, що нараховується за екзамен 50 балів.

Критерії оцінювання (усних відповідей)

Бали	Критерії оцінювання
«Відмінно» 40 – 50	Відповіді, в яких навчальний матеріал відтворюється в повному обсязі, відповідь правильна, обґрунтована, логічна, містить аналіз і систематизацію, зроблені аргументовані висновки. Спостерігається глибоке володіння матеріалом, здобувач висловлює власне ставлення до альтернативних міркувань з конкретної проблеми, проявляє вміння самостійно та аргументовано викладати матеріал.
«Добре» 15 – 39	Відповіді, в яких відтворюється значна частина навчального матеріалу. Здобувач виявляє знання і розуміння основних положень з освітньої компоненти, певною мірою може аналізувати матеріал, порівнювати та робити висновки. Питання висвітлює повно, висвітлення їх завершене висновками, виявлене уміння аналізувати факти й події, а також виконувати навчальні завдання. У відповідях допущені несуттєві помилки, неточності, має місце недостатня аргументованість при викладенні матеріалу, нечітко виражене власне ставлення до змісту питань.
«Задовільно» 1 – 14	Відповіді, в яких відтворюються основні положення навчального матеріалу на рівні запам'ятовування без достатнього розуміння; здобувач у цілому оволодів суттю питань з даної теми, виявляє знання матеріалу, навчальної літератури, намагається аналізувати факти й події, робити висновки. Але дає неповні відповіді на запитання, припускається грубих помилок при висвітленні теоретичного матеріалу.

ПІДСУМКОВА ОЦІНКА

За підсумками вивчення освітньої компоненти здобувач вищої освіти може отримати 100 балів (50 балів¹ – поточне оцінювання + 50 балів – контрольне оцінювання (екзамен)²).

Підсумкова кількість балів визначається за формулою:

$$m = \frac{3K_1 + 3K_2 + 3K_3 + 3K_4}{n} + 50 = 100$$

де m – кількість набраних балів за вивчений курс;

n – кількість залікових кредитів;

50 балів – екзамен.

Загальна кількість балів за вивчений курс обчислюється таким чином: підраховується кількість балів, набраних під час поточного контролю за всіма заліковими кредитами та ділиться на загальну кількість кредитів (визначається середній арифметичний бал). Потім до отриманого показника додаються бали, набрані під час екзамену.

Відповідність підсумкових рейтингових оцінок у балах
Шкала оцінювання: ЄКТС

Сума балів за всівидиосвітньої діяльності	Оцінка ECTS
90 – 100	A
78 – 89	B
65 – 77	C
58 – 64	D
50 – 57	E
35 – 49	FX
1 – 34	F

² Мінімальний допуск до підсумкової атестації здобувача можливий за умови набрання ним 35 балів за виконані роботи протягом семестру.

Список рекомендованих джерел:

Базова

1. Блінов О. А. Соціально-психологічні основи реабілітації в соціальній роботі : практикум / О.А. Блінов. К. : НАУ, 2013. 80 с.
2. Горбунова В. В. Сприяння соціального оточення відновленню та зростанню особистості при посттравматичних станах та розладах. *Наука і освіта*. 2016. № 5. С. 40–44.
3. Горбунова В. В. До проблеми ефективності психотерапії посттравматичних стресових розладів. *Теорія і практика психотерапії*. 2015. Т. 2. № 12. С. 26–30.
4. Горбунова В. В., Карачевський А. Б., Климчук В. О., Нетлюх Г. С., Романчук О. І. Соціально-психологічна підтримка адаптації ветеранів АТО: посібник для ведучих груп. Львів : Інститут психічного здоров'я Українського католицького університету, 2016. 96 с.
5. Журавльова Н. Ю., Гурлева Т. С. Діалог як фактор формування психотерапевтичних стосунків з дружинами демобілізованих військовослужбовців. *Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний вимір психології та педагогіки»*, 26–27 травня 2017 р. Львів, 2017. С. 151–153.
6. Журавльова Н. Ю. Особливості психологічної допомоги сім'ям демобілізованих військовослужбовців // *Актуальні проблеми психології*. Т. 3. Консультативна психологія і психотерапія. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. Київ : Логос, 2015. С. 76–84.
7. Закон України «Про внесення змін до Закону «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»» від 15.09.15 № 683-VIII // Електронна нормативно-правова бібліотека «Експерт-Юрист». URL: www.expertsoa.com.ua.
8. Зцілення травм війни: психосоціальний аспект / автор-упор. Т. Артеменко. Черкаси, КНЗ ЧОПОПП Черкаської обласної ради». 2022. 80 с.
9. Кісарчук З. Г. Психологічна допомога постраждалим унаслідок травмивних подій: досвід, узагальнення, висновки. *Актуальні проблеми психології*. Т. 3. Консультативна психологія і психотерапія. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. Максименка С. Д. Київ : Логос, 2015. Вип. 11. С. 7–20.
10. Методологія впровадження програми менторства для екскомбатантів/-ок «рівний – рівному» / Центр зайнятості вільних людей.//czsl.staff@gmail.com
11. Ми пережили: техніки відновлення для сімей, військових, цивільних та дітей / практичний посібник // за наук. ред. Галини Циганенко. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. К.: Вид-во «ЛОГОС». 2016. 200 с.
12. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник./Загальна редакція: Л. Царенко Том 2. Київ, 2018. 240 с.
13. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник./Загальна редакція: Л. Гридковець Том 3. – Київ, 2018. – 236 с.
14. Пампура І. І., Остапович В. П. Особливості соціальної та психологічної реабілітації учасників бойових дій. Психологічна допомога особам, які беруть участь в антитерористичній операції. Тези міжвідомчої науково-практичної конференції Ч. 1 (Київ, 30 берез. 2016 р.). Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2016. С. 77–80.
15. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 березня 2022 р. № 225 «Деякі питання порядку проведення медико-соціальної експертизи на період дії воєнного стану на території України».
16. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.
17. Султанова Н. В. Реабілітаційні технології в системі соціально-педагогічної роботи з особливими дітьми: навчально-методичний посібник. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2020. 102 с.
18. Ушакова І. М., Чернова О. В. Проблема психологічної реабілітації працівників ДСНСУ, які виконували свої професійні обов'язки в зоні збройного конфлікту. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2016. Вип. 19. С. 242–251.
19. Царенко Л. Г. Принципи реабілітації учасників антитерористичної операції. *Актуальні проблеми психологічної допомоги, соціальної та медико-психологічної реабілітації учасників антитерористичної*

операції: матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції (Київ, 26 травня 2016 р.) / Міністерство оборони України, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. Київ : НУОУ, 2016. С. 358–360.

Допоміжна

1. Агаєв Н.А., Кокун О.М., Герасименко М.В., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Досвід роботи в армії США та арміях інших країн щодо недопущення втрат особового складу з причин, не пов'язаних із виконанням завдань за призначенням. Методичний посібник. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2018. 156 с.
2. Аналітичний звіт за результатами опитування щодо доступу людей з інвалідністю до різних видів допомоги, послуг за їхнім постійним місцем проживання під час воєнного стану. ВГО «Національна Асамблея людей з інвалідністю України». Київ 2022 рік. URL: https://naiu.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/NAIU_AnaliticalReport2UA_v03.pdf. Дубравін Д. Психологічна підтримка адаптації ветеранів. URL: <http://www.emocontrol.net/course/?id=26>
4. Групи самопомоги (self-help groups). *Психологічна енциклопедія*. URL: <http://enc.com.ua/psixologichna-enciklopediya/grou-dann/107650-grupisamodopomogiselfhelpgroups.html>
5. Закон України “Про реабілітацію інвалідів в Україні” від 06.10.05 № 2961-IV // Електронна нормативно-правова бібліотека “Експерт-Юрист”. URL: www.expertsoa.com.ua
6. Маруніч В. В., Шевчук В. І., Яворовенко О. Б. Методичний посібник з питань реабілітації інвалідів: Посібник. –Вінниця: О. Власюк, 2006. 212 с.
7. Матяш М. М. Український синдром: особливості посттравматичного стресового розладу в учасників антитерористичної операції. Український медичний часопис: актуальні питання клінічної практики, URL: <http://www.umj.com.ua/article/81802/ukrainskij-sindrom-osoblivosti-posttravmatichnogo-stresovogo-rozladu-v-uchasnikivantiteroristichnoi-operacii18>.
8. Онлайн-інструмент з організації груп самопомоги. *Ресурсний центр ГУРТ*, 2013. URL: <http://tools.gurt.org.ua/tools/selfhelp>
9. ООН: у світі рекордно побільшало біженців. *BBC: Україна*, 18. 06. 2015. URL: http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/06/150618_un_displaced_rl
10. Перспективні питання психології: збірник наукових праць: за матеріалами Всеукраїнської міжвузівської науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми реалізації адаптаційного потенціалу особистості в сучасних умовах життєздійснення» (Слов'янськ, 21 січня 2016 р.)/ ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2016. Вип. 1. С. 276–296.
11. Титаренко Т. М., Ларіна Т. О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека : навч. посіб. – Київ : Марич, 2009. 157 с.26.
12. Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов. Приняты Генеральной Ассамблеей ООН 20 декабря 1993 года. 1994. 83 с.17.
13. Тімченко О. В. Психологічні особливості “виходу з війни” військово-службовців та працівників служби порятунку. *Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: Психологічна теорія і практика* / за ред. С. Д. Морочка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Суми, 2017. Кн. 2. С. 201–215.

Інформаційні ресурси:

1. Бібліотека БДПУ <http://edu.bdpu.org.ua>
2. Сайт БДПУ <http://bdpu.org.ua>
3. Електронна підтримка навчання Moodle БДПУ <https://edu.bdpu.org/login/index.php>.